

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Lászlóffy Csaba költészetének idősűrítő pillanatai

Intenzitás – ez lenne az a kulcsszó, amely Lászlóffy Csaba irodalmi jelenlétét jellemezheti. Nem könnyű pontosan rámutatni ennek az energiának a működés-módjára, ha csupán szövegekből próbáljuk megfejteni a villódzásnak, sodrásnak a titkát, amely azok számára, akik személyesen ismerhették a szerzőt, evidencia volt. Kétségtelen, hogy van ennek az intenzitásnak érzelmi összetevője (erős érzelmek izzanak a szövegekben, még ha olykor lefojtottak is), erkölcsi-kritikai vonatkozása (ami valamilyen általános irányultságban, vagy az egyént a többiekhez fűző viszonyok érzékeltetésében érhető tetten) és nyelvi lenyomata is (ami a dikcióban, mondatfűzésben, közbeékelésekben és kiszólásokban válik anyagszerűvé). Ha egy több mint ötven évre kiterjedő költői pálya ívét kell leírunk, ezek az egyéni, alkati jegyek tisztulnak le az olvasatban, amelyek újra és újra visszatérnek a szerző pályájának különböző szakaszaiban.

Az irodalomtörténeti összefoglalókban Lászlóffy Csaba a hatvanas évek elején Erdélyben fellépő „első Forrás-nemzedék” képviselőjeként vált elhelyezhetővé. Az erdélyi magyar költésztörténet egy szemléleti-poétikai megújulás pillanatát azonosítja ennek a költőgenerációnak a színrelépésében, amely a szocreáltól való elmozdulás jegyében a költői beszédmódok pluralizálódását is jelentette. Szilágyi Domokos, Hervay Gizella, Jancsik Pál, Lászlóffy Aladár – és velük együtt Lászlóffy Csaba – kitágították a költői megszólalás lehetőségeit, visszacsatolva egyrészt a költői nyelvet az 1948 előtti modernség folytonosságába, másrészt kapcsolódva a korszak kísérleti poétikáinak neoavantgárd ihletésű vagy depoetizáló törekvéseihez. Lászlóffy Csaba korai versei egyaránt illeszkednek a történelmi időben való tájékozódás olyan jellegű asszociatív kapcsolatteremtéseihez, amelyek Szilágyi Domokos vagy Lászlóffy Aladár verseiben is jelen vannak, de Hervay Gizella „köznapiasító”, tárgyi környezetre összpontosító szemléletével is rokoníthatjuk egyes szövegeinek megoldásait. Felfedezhető ugyanakkor Lászlóffy Csaba költészetében egy korai testi fókusz, amely egyszerre a saját testnek és női visszhangjának-kivetülésének a versbe íródását je-

lenti, ugyanakkor egy olyan egyéni, gyermekkorba visszavezető emlékezetműködés, amely e korszak költőinél egyébként meglehetősen ritka. Az, ami a kései kötetekben egyértelműen a pszichoanalízis freudi és jungi változatainak megidézéséhez kötődik majd, a pályakezdő Lászlóffynál még inkább a testtel, hallal, érosszal, emlékezéssel való intuitív, zsigeri foglalkozás lenyomata.

Korán körvonalazódik a szerzőnél az, amit az értelmezők „az egyes jelenségben felszikkázó, kikristályosodó történelmiség”-ként (Bertha Zoltán) vagy „fikciós apokrif-technika”-ként (Pomogáts Béla) neveznek meg. Ezt a megközelítést Lászlóffy egyaránt követi versben és prózában – lényege, hogy alkotókat, gondolkodókat, történelmi személyiségeket személyes dilemmáik között, intertextuális utaláshálóban idéz meg. Ennek a hol beleérező hommage-költészetként, hol töredékesítő posztmodern továbbírásként megmutatózó technikának ahhoz hasonló többlet-funkciója is volt a rendszerváltást megelőzően, mint a világirodalmi esszének. A műfaj olyan kiváló művelői, mint Szilágyi Júlia, Bajor Andor, Panek Zoltán, Deák Tamás, Horváth Andor – és az egyéb műfajokban aktívabb Lászlóffy Aladár, Király László is – a szellemi tájékozódás tágasságát, szabadságát, a gondolatok, helyzetértelmezések univerzális érvényességét is jelezték és próbára tették esszéikben. Ebben a kontextusban Lászlóffy Csaba szövegeinek az egyéni, mikroszinten megélhető jegyei válnak fontossá, ahogy Bertha Zoltán írja: „Nála az objektív, empirikus valóság, az egyedi emberarc sugározza a történelmi példát és üzenetet”. Lászlóffy kortársainál gyakran az elvontabb princípiumok felől, deduktív módon érkezünk el az egyéni szintekhez, nála azonban mindig erős az empirikus, tapasztalati réteg. A parabolisztikus jelleghez képest így közelebb kerülünk egy állandó egyéni-érzelmi áramlás érzékeléséhez, amely az *Élet* című, korai versben például olyan szimultaneista technikában nyilatkozik meg, amelyik egy-egy pillanatra felvillanó anonim szereplők helyzetein keresztül is beszél a világról és a költészet lehetséges funkcióiról: „a költő boldogtalanságot boldogságot dalol / mondhatni mindenkinek” – hangzik a vers értelmező zárata. És fontos, hogy mindez az egyéni tragédiák, önfelismerések, örömök villanásszerű feltárása után fogalmazódik meg. Később a megnevezett történelmi figurák életútját is hasonló, pillanatokba, érzelmekbe sűrített, asszociatív módon ragadja meg.

Az egyéni lépték és fókusz abban is tetten érhető, hogy kortársaihoz képest Lászlóffynál magas a „családi” versek aránya. Korántsem idilli, megszépített családbrázolásra kell itt gondolnunk, hiszen a konfliktusok, csalódások, groteszk helyzetek éppúgy megjelennek Lászlóffy család-verseiben, mint azokon kívül. Inkább annak a felismeréséről szól ez a vonulat a szerzőnél, hogy a család egyben modell is: például az emlékezet, a generációk közötti kapcsolat működésének modellje. A nagyapák–apák–fiúk kapcsolatok és a férfi–nő kapcsolatok megjelenítései azt a fajta intimitást, induktív megközelítést hangsúlyozzák, amelyek a legjobb Lászlóffy-verseknek másutt is sajátjai.

Szimptómaértékűnek tekinthetjük a problémakör kapcsán – az intimitás, de az emlékezés kódolása felől is – Szabó Lőrinc és Füst Milán többszörös jelenlétét a versek utalásaiban. Mindkét költőelődre jellemző az erős érzelmi intenzitás mellett is valamiféle objektíváló technikára való törekvés, az érzelmek fogalmi-analitikus szinten történő megragadása. Lászlóffynál is úgy vannak jelen erős érzelmek, egy impulzív egyéniség nyelvi kivetülései mindvégig, hogy nem azt érezzük: egy alanyi költő megszólalásait követjük. Az intenzitás mederbe tereléséről, a formáról és technikáról Lászlóffy a legtöbbet alighanem a két világháború közötti magyar klasszikusoktól tanult.

Vannak egészen precíz formai megoldások is ebben a költészetben, anélkül hogy tolakodni próbálnának. Mintegy jelzik ezek a versek, hogy ezt is meg tudná tenni a költő, akár teljes életművet is építhetne rá, ha ez lenne számára a lényeges. Egy-egy enjambement vagy közbeékelés ilyenkor is gyakran relativizálja a formabravúrokat. A klasszikus formák jelenléte Lászlóffynál leggyakrabban az apokrif-képzés verscímeiben is jelzett történeti markere: időbeli és térbeli utazás, egy másfajta kulturális közegebe való belehelyezkedés.

A rendszerváltást közvetlenül megelőző és az azt követő időszakban felerősödik a szerző identitáspolitikai érdeklődése: nyilván egy egyéni és közösségi szabadságot egyaránt korlátozó diktatúra hétköznapiakban is megtapasztalható szorítása hívta elő azokat a verseket, amelyek erős erkölcsi töltettel, általában sötét tónusokban szólnak erről az időszakról. A rendszerváltás utáni időszakban ugyanez a léttapasztalat az utólagos feldolgozás igényével, „a lényeg nem változott” érzésével szövi tovább ezt a kérdéskört. Ekkor már felmerül a rendszerváltás utáni időszak értékviszagságként való láttatása, összefüggésben az irodalom

ekkori funkcióváltásával. A klasszikus, igényes versformák, az elődök megszólítása a korábbi költészeti kánonok affirmatív újraéléseként tételezhető, és a biztos pontok keresését dokumentálja. Másfelől az ekkoriban felerősödő szatirikus hangnem nála az aktualitásra adott kritikai válasz.

A Lászlóffy Csaba-versek fontos, kései vonulata a lélektani érdeklődés letisztulása. Keresi a pszichoanalízis különféle metódusainak érvényesíthetőségét. Egyaránt figyel a szituációk pontos rögzítésére, a lélektani értelmet nyerő helyzetek, kimerevített képökké váló emberközi viszonyok megmutatására. A betegség, a testi működés akadályoztatott volta, a nyelvi megszólalás problematikussága ugyancsak lélektani igénnyel jelenik meg nála, ahogy például a kései Babits verseiben. A pszichoanalízis gyakorlatából ismert módon fontos szerepet kapnak az átomleírások, amelyeket maguk a versek nem értelmeznek, inkább csak felmutatnak a maguk különös, nyugtalanító, de mindenképpen jelentésszerű aspektusával együtt. Ugyanígy a naplószerű rögzítés technikája is előtérbe kerül. Egymásba csúsznak az álomnapló, magánéleti napló és olvasónapló műfajai, egy olyan szerző életformájával összefüggésben, akinek a számára nincsenek éles határok e szférák között. Az önmegfejtés igénye, a másokban való énkeresés ad közös irányt ezeknek az asszociatív szövegeknek.

A külső és belső terek sem válnak el élesen ebben a kései költészetben: Kolozsvár és Torda városi terei, vagy más helyszínek olyan módon válnak funkcionálissá a személyes vívódásokban, hogy ezeknek a komplex jelenléte külön elemzések tárgyává válhatna a Lászlóffy-szövegek kontextusában. Vannak persze kivételek is, különösen etikailag kiélezett pillanatokban: „Új repedések a becsukott ajtón” – mondja az egyik emlékezetes vers helyzetértékelése, és egyértelmű, hogy itt a Szabó Lőrincénél is veszélyeztetőbb külvilág énré, intimitásra gyakorolt nyomása az, amiről szó van. Ez azonban nem jelenti, hogy maga az én ne lenne igen gyakran elkeveredve a Lászlóffy-versek kinti dolgai között is.

Összességében izgalmas, az említett alkati jegyek által egyénített módon a magyar modernség különböző ágaihoz kapcsolódó szövegekörpusz állítható össze Lászlóffy Csaba költői életművéből. Váratlan rokoníthatóságok rajzolódhatnak ki a nemzedéki együttállásokat messze túlhaladó értelemben: Lászlóffy életműve nem zárható be egyetlen korszakba, hanem több évszázad költőivel folytat különös párbeszédet.